

1.2 PR-ДІЯЛЬНІСТЬ ДУХОВНОГО УПРАВЛІННЯ МУСУЛЬМАН УКРАЇНИ «УММА»

Слюсар Вадим Миколайович, док. філософ. Наук, доцент, завідувач кафедри філософсько-історичних студій та масових комунікацій, Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир, Україна

ORCID ID: 0000-0002-5593-0622

E-mail: kmvpm_svm@ztu.edu.ua

Соколовський Олег Леонідович, док. аілософ. наук, професор, професор кафедри філософії та політології? Житомирський державний університет імені Івана Франка, м.Житомир, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2228-3040

E-mail: osokol_83@ukr.net

Слюсар Микола Вадимович, асистент кафедри міжнародних відносин та політичного менеджменту, Державний університет «Житомирська політехніка», м.Житомир, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1480-1111

E-mail: born.for.freedom70@gmail.com

***Анотація.** Проаналізовано зміст та основні напрями PR-діяльності мусульманських релігійних організації України (на прикладі ДУМУ «Умма»). Визначено, що вона позначається використанням багатьох ресурсів та сучасних медіатехнологій. PR-діяльність має багатоканальний характер: через друковані та електронні медіа, а також радіо та телебачення, хоча превалюють Інтернет-ресурси, в т. ч. соціальні мережі.*

Універсальною моделлю PR-діяльності мусульманських організацій є розміщення на електронних ресурсах загальної інформації про основи ісламського віровчення та особливості релігійної практики, а також оцифрованої тематичної літератури. Духовне управління мусульман України «Умма» у своїй PR-діяльності використовує і технології стрімінгу, тобто безперервної трансляції подій в режимі реального часу, переважно для висвітлення благодійних, культурних та

просвітницьких PR-акцій, які проводить організація. Важливим напрямом PR-діяльності ДУМУ «Умма» є висвітлення участі їх керівництва у державних заходах, а також прийняття декларацій взаємодії їх з владою та громадськістю. Значимими стали підписання Хартії мусульман України та Соціальної концепції мусульман України. PR-діяльність у сфері науки реалізується, по-перше, через підтримку науково-просвітницьких проєктів, а, по-друге, через висвітлення наукових подій, особливо у сфері історії, на медіаплатформах організації. А у сфері культури – у двох аспектах: як меценатство та як інтеркультурна масова комунікація. Суттєві корективи в PR-діяльність Духовного управління мусульман України «Умма» внесено під впливом подій російсько-української війни. Лейтмовом PR-діяльності стало утвердження в медіапросторі ідей миру, підтримки одновірців – кримських татар, військових через участь у капеланському русі. А після широкомасштабного вторгнення – гуманітарної допомоги постраждалим (незалежно від релігійної приналежності) та актуалізації на необхідності ідентифікації українського ісламу.

Ключові слова: *іслам, PR-діяльність, зв'язки з громадськістю, мусульманська організація, іслам в Україні, масові комунікації, медіареальність, громада, релігійна комунікація.*

Постановка проблеми

PR-діяльність є складовою суспільної діяльності, яка передбачає встановлення діалогу між особою, групою осіб чи організації з іншими особами за посередництва інструментарію громадської думки. Остання є квінтесенцією поглядів, ідей, думок та оцінок, сформованих (не завжди раціонально, адже позначається впливом різних конститuentів) у масовій свідомості, які здатні виступати чинником спільної реакції великих груп на конкретний подразник – соціальну дію. Це визначає наявність значної кількості форм та методів діяльності щодо формування конкретних ідей або корегування існуючих. У

історії людства спостерігаються різні елементи PR-діяльності, яка значною мірою почала інституціоналізуватися лише у XIX столітті. Звісно, прагнення створення артефактів величезних масштабів для увіковічнення у масовій свідомості уявлень про певні політичні постаті чи суспільно-політичні події чи створення придворної писемної літописної спадщини дозволяли формувати у населення певне відношення уславлених чи знеславлених об'єктів.

Але у XIX столітті спостерігається поява або структурних підрозділів організацій, або окремих компаній, мета діяльності якої здійснення цілеспрямованого впливу на громадську думку з метою формування та підтримки власного позитивного іміджу, рідше – негативного іміджу конкурентів, створення інструментарію подолання форс-мажорних обставин, які радикально його змінюють. Нині ж в основі PR-діяльності є громадянський консенсус, досягнення якого актуалізує необхідність діалогу між різними ланками суспільства як у суб'єкт-об'єктних вертикальних відносинах, так і суб'єкт-суб'єктних горизонтальних.

Релігійні організації, чия PR-діяльність орієнтувалася на усталені традиційні форми: поширення офіційних документів, актів, які регулюють діяльність громади, проповіді, теологічні дискусії, ритуальні інтегральні дії і т. д. Інституціоналізація PR передусім під впливом утвердження засобів масової комунікації ставить перед релігійними організаціями адекватних та оптимальних методів впливу на громадську думку. Наразі і у центральних органах управління релігійними організаціями, і у місцевих представництвах функціонують відповідні структурні підрозділи, які, по-перше, функціонально забезпечують розробку та супровід PR-кампаній, по-друге, контролюють різні види індивідуальних PR-дій на відповідність загально-концептуальній програмі.

Перед науковцями актуалізується проблема дослідження як форм та методів PR-діяльності різних релігійних організацій, так і аналіз їх вибору й застосування у відповідності з традиційними формами здійснення релігійної діяльності загалом, з

конкретними соціальними умовами, з наявними медіа-інструментами. Ісламські організації в Україні мають значно меншу кількість віруючих, але при цьому існують релігійні культурні традиції кримських татар як одного з корінних народів України, так і традиції міжрелігійних відносин. Водночас дослідження передбачає врахування стереотипів щодо україно-кримсько-татарських відносин, які утверджувалися в масовій свідомості радянською історичною наукою, стереотипів щодо образу «мусульман-терористів», продукуваних вестернізованою культурою в останні тридцять років.

Аналізуючи PR-діяльність у релігійній сфері як складову соціальної діяльності у своїх попередніх дослідженнях, ми зазначали, що нині спостерігається антиномія: нинішня медіарельність символізує сучасність та стрімкий розвиток, а релігія – світ традицій, виконуючи при цьому схожі функції [17: 26]. З метою запобігання часткового витіснення першими із соціального простору релігійної інституції через конструювання власних сучасних ритуалів, виконання функції символічного виробництва релігійні організації як освоюють і упроваджують новітні інструменти PR-діяльності, так і реалізацію останньої комплексно, розробляючи цілісні PR-стратегії.

Аналіз PR-діяльності Духовного управління мусульман України «Умма» засвідчує системність та послідовність реалізації PR-стратегій, багатоканальність трансляції, використання новітніх інструментів. У нашій роботі робимо об'єктом аналізу визначимо саме ці організації, оскільки інші не здійснюють активну PR-діяльність. Як зазначає Лариса Владиченко, наразі в Україні діє вісім духовних управлінь мусульман, зокрема Духовне управління мусульман України, Духовне управління мусульман України «УММА», Духовне управління мусульман Автономної Республіки Крим, Духовний центр мусульман України, Духовний центр мусульман України «АХМЕДІЄ», Духовне управління мусульман Криму, Духовний центр мусульман Криму, Релігійне управління незалежних мусульманських організацій України «Київський Муфтіят», а також низка незалежних релігійних організацій мусульман та

шиїтські релігійні громади [5]. Якщо визначені нами мають власні Інтернет-сторінки, спільноти у соціальних мережах, виготовляють та поширюють власну медіапродукцію, то інші характеризуються спорадичними діями в медіапросторі. Вітчизняні ісламознавці Олег Ярош та Михайло Якубович визначають також, крім зазначених, Всеукраїнську асоціацію громадських організацій – Альраїд, Асоціацію мусульман України, Інформаційний офіс ісламської партії Хізб ут-Тахрір в Україні [31]. Вони мають присутність у медіапросторі, утім їх діяльність зосереджена на просвітництві, а останньої – й на політиці.

PR-діяльність містить у собі цілий комплекс спланованих PR-дій, які здатні у своїй послідовності не лише вплинути на громадську думку, а й встановити тривалу взаємодію релігійної організації з громадськістю. Звісно, така робота передбачає наявність в структурі організації відповідних підрозділів, але, як правило, вітчизняні релігійні організації не оприлюднюють дані про них. Наразі висновки про наявність подібних підрозділів в організації «Духовне управління мусульман України «Умма» можна зробити із презентованих ними принципів діяльності. Простежується у всіх мусульманських організаціях в Україні, в т. ч. ДУМУ «Умма» орієнтація на визначені стратегічні цілі зв'язків релігійної організації з громадськістю, а також вироблення оптимальної публічної реакції на виклики, які є іміджевими ризиками для них.

Ми проаналізували принципи діяльності визначених ісламських релігійних організацій, які є визначальною для формування стратегії PR-діяльності. Духовне управління мусульман України «Умма» позиціонує себе як «релігійне об'єднання для всіх мусульман», наголошуючи таким чином на діалогічному принципі взаємовідносин його прихожан незалежно від приналежності до певних шкіл та орієнтацію на етноконфесійні розбіжності. PR-стратегія, по суті, виражається у наступних максимах: «Нема й не може бути «татарської», «арабської» або «турецької» мечеті – є тільки мусульманська мечеть. Духовна єдність усіх мусульман – наша мета. Ми –

мусульмани України. Наш вектор – європейський» [28]. При цьому акцент робиться на принципі громадянськості, тобто не зводячи діяльність до реалізації ідей євроісламу, радше, навпаки, кореляція із вітчизняною традицією ісламу з акцентом на історії ісламу в Україні.

Основними каналами масової комунікації у PR-діяльності мусульманських організацій, як і багатьох інших видів діяльності, виступають телебачення, електронні медіа, в т. ч. ютуб-, фейсбук- та телеграмканали, які є менш ресурсозатратними на відміну від телебачення і мають значну розгалужену регіональну мережу, а також, меншою мірою, друковані ЗМІ.

Традиційним для усіх мусульманських релігійних організацій України, є наступні складові веб-сайтів: Основна інформація про організацію (Новини, Медіаресурси (відео, аудіо, релігійна література); Релігійні послуги (шлюб (ніках), ритуали, пов'язані з новонародженими, поховальні ритуали (джиназа), лікування (рук'я), в ДУМУ «Умма» також капеланство та прийняття ісламу), Близькорелігійні послуги (сертифікація «Халяль»), Час намазів. Універсальною моделлю PR-діяльності мусульманських організацій є розміщення на електронних ресурсах загальної інформації про основи ісламського віровчення та особливості релігійної практики. Ця інформація спрямована, у першу чергу, на немусульманську аудиторію і має на меті, по-перше, підвищити рівень впізнаваності організації через зміст проголошуваних нею ідей (відбувається ідентифікація основних аспектів ісламу з конкретними особами, які його сповідують і репрезентують в суспільстві), а по-друге – просвітницька діяльність, яка є інструментом подолання сформованих у масовій свідомості стереотипів про цю релігію, індивідуальної ксенофобії, а також, особливо в умовах маклюєнівського «глобального села», способом встановлення діалогу з потенційними новонаверненими. Щодо останнього, то ознайомлення, звісно, має односторонній характер, але, оскільки має в основі пізнавальний характер, ґрунтується на спонукальному принципі,

що реалізовується через діалектику пізнаного та непізнаного, і дозволяє встановити зворотній зв'язок з аудиторією.

Кожна основних мусульманських організацій України на сайті розміщує вкладки, на яких читач має можливості ознайомитися з електронними та цифровими копіями друкованих видань. Так, Духовне управління мусульман України «Умма» пропонує вибрати на вкладці «медіа» книги або відеоматеріали. Оцифровані книги знаходяться у вільному доступі і є переважно перекладом на українську мову авторитетних праць (Тахія аль-Ісмаїл Мухаммад «Життєпис Пророка на основі найбільш ранніх джерел»), Хасан Хатхут «Розумне читання мусульманина», Алі Ат-Тантаві «Загальне уявлення про Іслам» та інші, опубліковані «Ансар фундейшен» та Міжнародним інститутом ісламської думки [21; 1; 2]. Також поширюється переклад смислів Корану українською мовою Михайла Якубовича власного видавництва [23].

Стосовно відеоконтенту, то й він має універсальний характер, основний контент – це хутби (п'ятничні проповіді), уроки повчального змісту, привітання громади з релігійними святами. Певна частина розміщена на сайті, більшість відеоконтенту – на платформі «youtube» та у соціальних мережах.

Особливістю PR-діяльності релігійних організацій є функціонування окремих релігійних, а точніше конфесійних, телевізійних каналів. Специфікою таких каналів є їх інформаційно-просвітницька спрямованість, що передбачає обмеження розважального контенту та ток-шоу, акцент на культурних передачах, документалістиці та передачах для дітей. Специфічним контентом на цих телеканалах є богословські передачі, в яких роз'яснюються релігійні настанови та тлумачаться положення релігійних текстів.

При цьому метою є не лише охоплення віруючих конкретних конфесій, але й представників інших чи позаконфесійних. Особливістю здійснення зв'язків з громадськістю через власний телеканал є ресурсозатратність. Наразі в Україні немає мусульманських релігійних каналів. Це

пояснюється не лише відсутністю необхідних матеріальних ресурсів, але й недостатністю інформаційних приводів, постійної аудиторії. Важливим аспектом є мова спілкування, оскільки значна кількість мусульман в країні не володіє українською мовою. Разом з тим, на деяких каналах транслювалися релігійні ісламські передачі.

Так, з березня 2020 року на каналі «UA: Крим» щоп'ятниці в ефір виходила телепередача «П'ятнична проповідь Муфтія» (на паритетних засадах представлені три духовні управління і читалися однією з трьох мов – українською, кримськотатарською, російською [18]. Основною метою трансляції було забезпечення релігійних прав віруючих, які не могли бути повністю реалізовані через ковідні обмеження. Канали цієї медіагрупи транслювали богослужіння різних релігій та конфесій.

Водночас альтернативним каналом PR-діяльності релігійних організацій є ютуб-канали, які є менш ресурсозатратними на відміну від телебачення і мають значну розгалужену регіональну мережу.

Аналіз контенту ютуб-каналів мусульманських релігійних організацій України дозволяє зробити висновок, що, по-перше, вони мають обмежену аудиторію (про це свідчить кількість підписників та переглядів), по-друге, основними відеоматеріалами є репортажі та духовно-просвітницькі передачі, по-третє, майже відсутні трансляції наживо. Щодо українського сегменту ютубу, то він не є у достатній мірі розвиненим через малі запити споживачів. Кількість підписників каналу Духовне управління мусульман України «Умма» – 340 [8].

Цікаво, що канали, які не мають брендової ідентифікації з конкретною організацією, а лише контекстуальну, є більш популярними. Зокрема на «Islamic Media Ukraine» підписано 69,1 тис. користувачів, а регулярність розміщення відеоматеріалів – 4-5 щомісяця, «Іслам в Україні» – 3,89 тис. користувачів.

Мусульманські релігійні організації у своїй PR-діяльності використовують і технології стрімінгу, тобто безперервної трансляції подій в режимі реального часу. Масове застосування технологій безперервної трансляції онлайн (чи телебаченням, чи через Інтернет-ресурси) дозволяє робити публічною не лише колективну молитву, але й індивідуальну.

Так, нині існує практика безперервної трансляції з мечеті аль-Харам у Мекці (наприклад, на ютуб-каналі «Makkah Live») та мечеті ан-Набаві у Медині (наприклад, на ютуб-каналі «Madinah Live HD»). Українські мусульманські релігійні організації використовують стрімінгові технології несистемно і, як правило, основним об'єктом є хутби.

Це пояснюється релігійними настановами регулярно відвідувати джума (п'ятничний намаз), не пропускаючи більше двох підряд. За цих умов стрімінг містить у собі конфліктогенні ознаки, але є ефективним засобом висвітлення благодійних, культурних та просвітницьких PR-акцій, які проводить організація. Так, наприклад, у 2021 році в рамках діяльності Х Школи ісламознавчих досліджень, організованої Українським центром ісламознавчих досліджень, яку очолює Саїд Ісмаїлов, що виконував на той час функції муфтія Духовного управління мусульман «Умма», виступи лекторів транслювалися наживо на платформі «Facebook».

Якщо сайти представляють можливості комунікації зі своєю аудиторією менш мобільні, ніж це реалізується через соціальні мережі, в яких крім коментарів та можливостей листування є різні форми реакції на повідомлення й більш легший доступ до інформації та її поширення до своєї аудиторії через смартфони. Основними каналами із соціальних мереж для PR-діяльності мусульманськими організаціями використовується «Facebook», «Instagram» та «Telegram». Зазначимо, що власні сторінки мають як центральні структури мусульманських організацій, так і регіональні, які поряд із власним контентом розміщують офіційні звернення муфтіїв. Більш вагомим інструментом PR-діяльності релігійної організації є формування іміджу духовного лідера, який в комунікативному акті орієнтується не на

менторство, а на діалог та співпрацю. Реалізація принципу відкритості водночас із публічністю формує дискурс взаєморозуміння із зняттям домінанти істинності в одного учасника комунікації. Це відбувається через висловлення позиції очільників організації стосовно актуальних для суспільства питань. Комунікація духовного лідера через пости у соціальних мережах про певні фрагменти життєдіяльності громади дозволяє продукувати неофіційну інформацію, яка формує образ організації як цілісного організму.

Також це формує в аудиторії відчуття обізнаності щодо різних аспектів діяльності як релігійної організації, так і її лідерів. Оцінкою ефективності такої форми PR-діяльності є включення виданням «Комерсант» у 2020 році муфтія Саїда Ісмагілова, який обіймав цю посаду у період 2009 – 2022 рр., до ТОП-100 списку найвпливовіших українців [19].

У цьому контексті актуальними є наступні інструменти поєднання іміджу лідерів з іміджем організації: висвітлення діяльності регіональних представництв та їх очільників, ведення блогів імамами на офіційному сайті організації (розміщено блоги 6 осіб), ведення офіційних сторінок імамів та регіональних організацій у соціальних мережах, передусім на платформі «Facebook». Аналіз медіаконтенту свідчить, що найбільшим запитом аудиторії користується останній інструмент.

Важливим напрямом PR-діяльності мусульманських організацій в Україні є висвітлення участі їх керівництва у державних заходах. По-перше, від імені муфтія регулярно розміщуються привітання з нагоди державних свят, а по-друге висвітлюється їх участь в офіційних заходах ініційованих державою (наприклад, «Мурат Сулейманов узяв участь у заході в британському консульстві у Львові» від 22.05.2023, «Представники ДУМУ «Умма» отримали державні нагороди з рук президента» від 18.04.2023), посольствами та консульствами (7 вересня 2023 делегація Духовного управління мусульман України «Умма» завітала до Посольства Пакистану на запрошення Надзвичайного і Повноважного Посла Ісламської

республіки Пакистан в Україні Надіра Кхана, щоб обговорити становище мусульманської спільноти України, 21 вересня 2023 р. – до Посольства Індонезії. Зустрілися з Надзвичайним і Повноважним Послом Республіки Індонезії в Україні [7]. Такі акції дозволяють демонструвати організаціям їх відкритість та публічність у відносинах із владою.

Одним із напрямів PR-діяльності, які реалізують Духовне управління мусульман України «Умма» спільно з Духовним управлінням мусульман Автономної Республіки Крим, а також понад 30 громадських організацій та громад, – це прийняття декларації та інших офіційних документів, які проголошують основні принципи взаємовідносин мусульман з державою і громадськістю. У грудні 2016 року ними була підписана Хартія мусульман України, яка до того отримала схвальний експертний висновок відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ. У ній зазначається, що «розуміння ісламу не може зводитися до однієї теологічної чи правової школи чи до групи послідовників одного ісламського лідера, а також засуджують практику звинувачень у відпаданні від ісламу (такфір) всупереч прийнятим у ньому релігійно-правовим процедурам», «мусульманам України як активним громадянам дозволено брати участь у політичному житті країни, бо громадянство передбачає політичну активність із погляду участі як у голосуванні, так і в політичних інститутах країни (інститутах влади)» [30].

Таким чином у ній проголошується принцип громадянської активності мусульман, особливо в питаннях підтримки територіальної цілісності держави. А через рік було підписано Соціальну концепцію мусульман України, яка встановлює спільну позицію мусульман України щодо різних аспектів соціального життя, зокрема етики, права, сімейної інституції, науки, освіти, економіки та ін.

Складовою діяльності аналізованих нами мусульманських релігійних організацій є організація та проведення благодійної й волонтерської діяльності. Звісно, основною є роздача жертвовного м'яса у свято Ід аль-Адха, але разом з цим

організації реалізують й інші проекти благодійництва. Жіноча громадська організація «Мар'ям», організувала низку акцій збору допомоги військовим і цивільним, у тому числі дітям і малозабезпеченим родинам, а також виготовляли та відправляли на фронт окопні свічки для військових [13]. Мусульманська спільнота України активно долучилася до надання допомоги жителям Херсонської та Миколаївської областей, що найбільше відчували наслідки підриву росіянами Каховської ГЕС.

Утім, висвітлення благодійної діяльності мусульманськими організаціями відбувається незначною мірою, очевидно, що це відбувається через релігійну позицію: прагнути до анонімності благодійної діяльності.

Складовою PR-діяльності релігійних організацій є PR-діяльність у сфері культури та науки. Перша реалізується у двох аспектах: як меценатство та як інтеркультурна масова комунікація. Перше передбачає безкорисливе покровительство освіти та культури, що виражається у спонсорській підтримці культурно-мистецьких акцій релігійної спрямованості або проведення власних акцій. Друге є супровідним глобалізаційних, в т. ч. міграційних, процесів [17].

Поява у соціальному просторі достатньої для самоорганізації кількості представників різних вірувань природної спричиняє взаємодію та інтеркультурну комунікацію в етнічному та релігійному аспектах. Тому під егідою релігійних організацій проводяться культурно-мистецькі акції. Так, наприклад, за даними порталу «Релігійно-інформаційна служба України» в другій половині 2019 року в Україні було проведено Всеукраїнський конкурс читців Корану у Києві; акція «Іслам – мир», під час якої мусульмани зібралися у саду Шевченка у Харкові для того, щоб ознайомити жителів міста із власними культурними і релігійними традиціями, 22 серпня 2023 року, напередодні Дня Незалежності та Дня Прапора, муфтії Духовного управління мусульман України «Умма» Мурат Сулейманов узяв участь у молитовному сніданку в Ірпені. Водночас представники керівництва мусульманських релігійних організаціях беруть участь у заходах культурного

характеру, які проводять представники інших релігій, зокрема 02.02.2023 шейх Мухаммад Мамутов ушанував пам'ять жертв Голокосту у Львові.

PR-діяльність у сфері науки реалізується, по-перше, через підтримку науково-просвітницьких проєктів, а, по-друге, через висвітлення наукових подій, особливо у сфері історії, на медіаплатформах організації. Щодо першого напрямку, то ДУМУ «Умма» регулярно висвітлює заходи, в ініціатором чи співорганізатором яких є Український центр ісламознавчих досліджень (щорічні літні школи ісламознавства, Міжнародний конгрес сходовознавства, заходи з відзначення 120-річчя від дня народження ісламського мислителя, перекладача, дипломата Мухаммада Асада та ін.), участь українських ісламознавців у міжнародних форумах. Увага на медіаресурсах ДУМУ «Умма» приділяється перекладацькій діяльності смислів Корану на українську мову Михайлом Якубовичем та вивченню історії перекладів на українських теренах. Стосовно висвітлення наукових подій, то на сайті організації у 2023 році вийшли повідомлення: «Послання Корану» Мухаммада Асада стало об'єктом дослідження українського науковця», «На дні Каховського водосховища — «мусульманська Атлантида», «Розроблено проєкт відновлення історичної топоніміки Криму».

Протягом останніх тридцяти років прослідковується тенденція утвердження у масовій свідомості багатьох суспільств стигматизація мусульман як «суб'єктів, здатних до насилля». Важливим для мусульманських громад є PR-діяльність, спрямована на руйнування стереотипу «мусульмани – терористи», яка відбувається через громадсько-політичні та просвітницькі PR-акції. Вона здійснюється як трансляцією проповідей (хутб), так і участю духовних лідерів у тематичних радіо- та телепередачах, під час яких обговорюється ця проблема.

Це здійснюється як у контексті реалізації стратегії PR-діяльності, так і в якості реакції на конкретні події. Духовне управління мусульман України «Умма» використовує для цього наукові та громадські платформи: конференції, круглі столи.

Суттєві корективи в PR-діяльність Духовного управління мусульман України «Умма» внесено під впливом подій російсько-української війни. Оскільки муфті Саїд Ісмагілом з початку бойових дій у 2014 році перебував на окупованих територіях він регулярно у медіа коментував позицію мусульман очолюваної ним організації, наголошуючи, що однією з основних причин підтримки громади української влади забезпечення віруючим у достатній мірі прав та свобод, ніж у мусульман у Росії. Зокрема він наголошував: «коли порівнюєш наші свободи і права з тими, що їх мають люди на пострадянському просторі, – Україна дуже толерантна країна, українські закони – демократичні» [6].

Лейтмовом PR-діяльності Духовного управління мусульман України «Умма» стало утвердження в медіапросторі ідей миру та підтримки одновірців – кримських татар.

Одним з основних напрямів діяльності релігійних організацій з початку російсько-української війни стала інституціоналізація капеланства в Україні. Капеланський рух в ісламі є органічною складовою реалізації як державної стратегії долучення духовних діячів до функціонування інституцій захисту країни, пеніцитарної служби, так і стратегією діяльності мусульманських організацій. Представники мусульманських організацій долучалися до розробки концепції та правових засад діяльності відповідних державних органів [9], навчальної діяльності [14], а також брали участь у наукових форумах – конференціях, круглих столах [29].

Зокрема на сайті «Іслам в Україні» детально висвітлено виступи представників капелана Духовного управління мусульман України «Умма» на міжнародній конференції «Військове капеланство в Україні: підсумки першого етапу інституціоналізації (2014-2016 рр.)», яка відбулась у Києві 11-12 травня 2016 року [4].

Основні акценти капеланської роботи Духовного управління мусульман України «Умма» на прикладній діяльності (організації роботи та її безпосередній реалізації) та висвітленні у медіа діяльності імамів-капеланів. Знаковою подією стала

офіційна реєстрація 16.02.2016 релігійної організації «Управління військового капеланства мусульман України», яку очолив Сергій (Мурат) Путілін. По суті це надало офіційного статусу діяльності добровольчого руху, який виник серед вірян ДУМУ «Умма» ще в 2014 році з початку російсько-української війни. У травні 2014 року загинув військовий добровольчого батальйону «Айдар» і командування зробило запит на виконання поховального обряду за ісламськими традиціями, відповідно до віросповідання загиблого.

Усвідомлення того, що певна частка військових збройних сил України, Національної Гвардії, у добровольчих батальйонах, у Державній прикордонній службі є мусульманами, актуалізувало необхідність створення у межах діяльності цієї релігійної організації спеціалізованої структури «Управління військового капеланства мусульман України», що постійно виконує своє духовне служіння для воїнів-мусульман, проводячи для них молитви, свята та проповіді в зоні АТО, та в місцях постійної дислокації військових частин [27]. Також було визначено, що діяльність імамів на той момент не могла охопити цей напрям, тому є необхідність виокремлення такого підрозділу.

Муфтії ДУМУ «Умма», кандидат філософських наук, шейх Сергій (Саїд) Ісмагілов окреслив такі основні напрямки роботи Військового капеланства мусульман України, як: душпастирська робота з військовими: відвідування їх у частинах, певна допомога та добра порада з погляду знавців шаріату; робота в зоні АТО: відвідування бійців на передовій, духовна підтримка, допомога в подоланні стресу, спільна молитва; служіння у військових шпиталях: відвідування поранених мусульман, допомога ліками, гостинцями, речами тим, хто в скрутному становищі, у чому дуже допомагають мусульманки-волонтерки з волонтерського руху «Мар'ям», навідуючи поранених із гарячими домашніми обідами, надаючи моральну допомогу, незалежно від віровизнання поранених; вишкіл капеланів, котрі цілий час мусять покращувати власну освіту, вивчати тактичну військову медицину, певні психологічні моменти, що

допоможуть розмовляти з людьми з травматичним синдромом; гуманітарна місія: гуманітарна, медична допомога та, по змозі, опіка родинами загиблих [15]. До імама-капелана ставиться також вимога бути витривалим, щоб гідно витримувати всі негаразди на війні (дискомфорт, біль, страх). Цю тезу в інтерв'ю релігієзнавцю Оксані Горкуші Сергій (Саїд) Ісмаїлов змістовно доповнив уже під час широкомасштабного вторгнення уже як військовослужбовець сил територіальної оборони, наголошуючи, що ситуація, коли сам капелан панікує, призводить до нараження на небезпеку тих людей, які йому довіряють як духовному лідеру [16]. А відтак, на його думку, це не лише деморалізація воїнів, а й привід поставити під сумнів саму віру.

Муфтії Духовного управління мусульман України «Умма» з 2009 по 2022 р. Сергій (Саїд) Ісмаїлов до 2022 року служив капеланом й активно висвітлював цю діяльність (з 2022 року пішов на службу до Збройних сил України, але регулярно у мас медіа публікуються його коментарі як одного з духовних лідерів мусульман України на щодо актуальних релігійних питань). Загалом, тема діяльності імамів-капеланів доволі активно висвітлюється на офіційному сайті ДУМУ «Умма» та афілійованих з ним соціальних мереж (організацій та лідерів). За останні три роки повідомлялося про навчання імама-капелана Управління військового капеланства мусульман України Євгена Глуценка на курсах підвищення кваліфікації військових капеланів, про нагородження Саїда Ісмаїлова та Мурата Путиліна орденом «За заслуги» III ступеня, про нагородження їх же відзнаками Pro Deo et Patria («Для Бога і Батьківщини»), про участь імама мечеті Дніпровського ісламського культурного центру Едгара Девлікамова та голови релігійної громади мусульман «Відродження» Павла Федосова ГО «Асоціація капеланів в охороні здоров'я України», про регулярні участі імамів-капеланів у різних офіційних заходах та ін.

Одним із лейтмотивів висвітлення у медіа діяльності імамів-капеланів є діалог із капеланами інших релігій. Ділячись власним досвідом діяльності у якості імама-капелана на

Національній зустрічі релігійних чи заснованих на переконаннях громад України, ініційованої Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ 8 грудня 2015 року шейх Сергій (Саїд) Ісмагілов наголосив, що це є важливим інструментом для встановлення міжрелігійного діалогу: «Якщо бійці-мусульмани відчують таку повагу до своїх релігійних поглядів і підтримку – чи ставитимуться вони негативно до християн? Гадаю, що ніколи! Бо вони бачать справжню, добру, спільну дію, навіть у таких делікатних питаннях, як задоволення духовних потреб» [12].

Інформаційний супровід діяльності імамів-капеланів дозволяє формувати в масовій свідомості загальні уявлення про іслам як релігію, про специфіку ритуалів та звичаїв, а також актуалізує у медіадискурсі дискусію про участь мусульман у війні. Зокрема імам-капелан Сергій (Мурат) Путілін наголошує, що тим, на кого коїться напад, дозволено битися, захищаючи себе від насилля, але мусульманин має воювати тільки проти військових, дотримуючись норм гуманності та гуманітарного права [11]. Імам-капелан Темур Берідзе, який до окупації Северодонецька був імамом місцевої мечеті (наразі вона зруйнована), в інтерв'ю зазначає, що мусульмани – це корінна частина населення України, історія ісламу в нашій країні нараховує понад 10 століть, а тому мають право захищати свою батьківщину, чим скористалися дуже багато мусульман, які воюють проти ворога [3].

При цьому він наголошує, що кількість військових-мусульман нині значно більше, ніж у 2015 році.

Діяльність мусульманських імамів-капеланів спорадично висвітлювалась в міжнародних медіа. Напередодні широкомасштабного вторгнення російських військ «Associated Press» опублікувало статтю про готовність українців до ймовірної агресії, в якому йшлося і про 50-тирічну Світлану Путіліну, чоловік якої є мусульманським капеланом в ЗСУ і про її плани на випадок надзвичайної ситуації, про здатність давати збройний опір [25]. До Міжнародного дня військового капелана в українських медіа виходять репортажі про діяльність цих

фахівців. Цікавою тенденцією останніх років є висвітлення діяльності й імамів-капеланів. Так, на каналі «Суспільне Новини» розміщено історії про досвід діяльності у якості імама-капелана Мурата Сулейманова (муфтії Духовного управління мусульман України «Умма» [20]. На каналі «СК-1» вийшов репортаж «Як між собою спілкуються військові різних релігій: розповідь ісламського капелана Мурада Путіліна» [22], в якому детально розкрито специфіку його діяльності.

Аналіз PR-діяльності Духовного управління мусульман України «Умма» у контексті загальносвітових тенденцій дозволяє стверджувати, що вона здійснюється з використанням багатьох ресурсів та сучасних медіатехнологій, хоча й спостерігається брак системності. Здійснюється багатоканально, з яких основними є телебачення та Інтернет-ресурси, в т. ч. ютуб-канали, які є менш ресурсозатратними на відміну від телебачення і мають значну розгалужену регіональну мережу. Стратегічна мета PR-діяльності кожної мусульманської організації визначена, з одного боку, інтегральним спрямуванням на поширення основ ісламського віровчення, а з іншого – її унікальною місією.

На сайтах організацій подається універсальний контент, який стосується основ віровчення та релігійної практики, відмінними ж є бібліотечний фонд (оцифровані друковані видання). Усі організації продукують власний унікальний відеоконтент. Використовують у PR-діяльності стрімінгові технології, які стосуються передусім висвітлення PR-акцій, які ними організовані. Основними напрямками є PR-діяльності висвітлення участі їх керівництва у державних заходах, благодійних, культурно-мистецьких (в т. ч. міжкультурного характеру) заходів.

REFERENCES

1. al-Ismail, T. (2019). Mukhammad (Zhyttiepys Proroka na osnovi naibilsh rannikh dzherel) [Muhammad (Biography of the Prophet based on the earliest sources)]; translated from English by Ichnia: PP «Format». (in Ukrainian).

2. at-Tantavi, A. (2014). Zahalne uiavlennia pro Islam [A general idea of Islam]: translated by Yuriy Kosenko. Kyiv: Ansar Foundation. (in Ukrainian).

3. Boichenko, A. (2022). Imam Sievierodonetska Tiemur Beridze: «Islam zaboroniaie buty rabom, tomu my boremos na botsi Ukrainy». [Imam of Sievierodonetsk, Temur Beridze: «Islam forbids being a slave, so we are fighting on the side of Ukraine»]. #ShoTam. 26.08.2022. <https://shotam.info/imam-sievierodonetska-tiemur-beridze-islam-zaboroniaie-buty-rabom-tomu-my-boremos-na-botsi-ukrainy/>(in Ukrainian).

4. Viiskove kapelanstvo v Ukraini: dvodneva konferentsiia vidbulas v Kyievi [Military chaplaincy in Ukraine: two-day conference held in Kyiv]. (2016). *Islam in Ukraine*. 13.05.2016. <https://islam.in.ua/ua/novyny-u-krayini/viyskove-kapelanstvo-v-ukrayini-dvodneva-konferenciya-vidbulas-v-kyievi> (in Ukrainian).

5. Vladychenko, L. (2019). Musulmanski orhanizatsii v konteksti derzhavnokonfesiinykh ta mizhkonfesiinykh vidnosyn v Ukraini [Muslim organisations in the context of state-confessional and interfaith relations in Ukraine]. *Religious freedom*. 22-23. 55-60. (in Ukrainian).

6. Dyvuiut spivvitchyznyky, yaki kazhut: «Shcho meni dala Ukraina? A shcho ty zrobyv?» [I am surprised by compatriots who say: «What did Ukraine give me? What have you done?»] (2014). *Gazeta.ua*. 06 May 2014. https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_divuyut-spivvitchizniki-yaki-kazhut-so-meni-dala-ukrayina-a-scho-ti-zrobiv/556230?mobile=false(in Ukrainian).

7. *Dukhovne upravlinnia musulman Ukrainy «Umma»* [Religious Administration of Muslims of Ukraine «Ummah»] https://www.facebook.com/umma.ua/?locale=ua_UA (in Ukrainian).

8. *Dukhovne upravlinnia musulman Ukrainy «Umma»* [Religious Administration of Muslims of Ukraine «Umma»]. <https://www.youtube.com/@ummaua>(in Ukrainian).

9. Imamy-kapelany doluchylysia do rozrobky zakonu Ukrainy «Pro robotu viiskovoho kapelanstva» [Imams-chaplains joined the development of the Law of Ukraine «On the Work of Military Chaplaincy»] (2020). *Religious Administration of Muslims of*

Ukraine "Ummah": official website. 03.12.2020
<https://umma.in.ua/ua/node/2993> (in Ukrainian).

10. Ismahilov, S. (2022). Ukrainske misto Bakhmut i napivzruinovana rosiiskymy okupantamy Soborna mechet mista. [The Ukrainian city of Bakhmut and the Cathedral Mosque of the city dilapidated by the Russian occupiers] . *Ismagilov Said*. 28 November 2022.
[https://www.facebook.com/said.ismagilov/videos/993866148088393](https://www.facebook.com/said.ismagilov/videos/993866148088393?locale=uk_UA) ?locale=uk_UA_ (in Ukrainian).

11. Kurenaia, D. (2022). «Tsia viina – vidnovlennia spravedlyvosti»: yak pochuvaitsia musulmany v ukrainskomu viisku [«This war is the restoration of justice»: how Muslims feel in the Ukrainian army]. *Eastern version*. 25.11.2022. <https://v-variant.com.ua/article/musulmany-v-ukrainskomu-viysku/> (in Ukrainian).

12. Mizhrelihiina zghoda maie buty ne lyshe u promovakh na naukovykh zakhodakh, ale y u prostykh shchodennykh vchynkakh [Inter-religious harmony should be not only in speeches at academic events, but also in simple daily actions]. *Religious Administration of Muslims of Ukraine «Ummah»: official website*.
<https://umma.in.ua/ua/node/1609> (in Ukrainian).

13. Musulmany-volontery nahorodzheni podiakamy vid Kyivskoi OVA [Muslim volunteers awarded with letters of appreciation from the Kyiv AUO]. (2023). *Religious Administration of Muslims of Ukraine «Ummah»: official website*. 05.04.2023.
<https://umma.in.ua/ua/node/3258> (in Ukrainian).

14. Muftii Murat Suleimanov prochyta lektsii dlia kapelaniv ZSU [Mufti Murat Suleymanov gives lectures for chaplains of the Armed Forces of Ukraine]. (2023). *Religious Administration of Muslims of Ukraine «Ummah»: official website*. 22.06.2023.
<https://umma.in.ua/ua/node/3274> (in Ukrainian).

15. «Pershyi musulmanyn zahynuv za Ukrainu v travni 2014. Same z yoho zaupokiinoi molytvy rozpochalasia nasha kapelanska sluzhba» [«The first Muslim died for Ukraine in May 2014. It was with his funeral prayer that our chaplaincy service began»]. *Religious*

Administration of Muslims of Ukraine «Umma»: official website. <https://umma.in.ua/ua/node/1647> (in Ukrainian).

16. Sviashchenne v umovakh neliudskoho. Islam. Sheikh Said Ismahilov. [The sacred in the face of the inhuman. Islam. Sheikh Said Ismagilov] (2022). Oksana Gorkusha. 27.03.2022. https://www.youtube.com/watch?v=lG4Tw8YgSpc&ab_channel__ (in Ukrainian).

17. Sliusar, V., Marsheskyi, M. (2019). PR-diialnist u relihiinii sferi yak skladova sotsialnoi diialnosti: dosvid Ukrainy ta Polshchi [PR-activities in the religious sphere as a component of social activity: the experience of Ukraine and Poland]. *Ukrainian Polonistics*. 6. 84-92. (in Ukrainian).

18. Telebachennia transliuvatyne propovidi musulman u mecheti i molytvu v synagozi. [Television will broadcast Muslim sermons in a mosque and prayers in a synagogue]. (2020). *Religious Information Service of Ukraine*. 30.03.2020. https://risu.ua/telebachennya-translyuvatime-propovidi-musulman-u-mecheti-i-molitvu-v-sinagozi_n103527/amp (in Ukrainian).

19. TOP-100 naivplyvovishykh. Reitynh Korrespondenta. [TOP-100 most influential. Correspondent's rating] (2020). *Korespondent.net*. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4307734-top-100-naivplyvovishykh-reitynh> (in Ukrainian).

20. Umierov, M., Zhelezniak, A., Hlianko, K. (2023). Den viiskovoho kapelana: istorii musulman-kapelaniv z Krymu [Day of the Military Chaplain: stories of Muslim chaplains from Crimea]. *Suspilne News*. 25.10.2023. <https://suspilne.media/602355-den-vijskovogo-kapelana-musulmani-kapelani-z-krimu/> (in Ukrainian).

21. Khatkhut, Kh. (2019). Rozumne chytannia musulmanyne [The Muslim's intelligent reading]. Ichnia: PE «Format». (in Ukrainian).

22. Iak mizh soboiu spilkuuitsia viiskovi riznykh relihii. [How military men of different religions communicate with each other]. (2022). *SK1 TV channel*. 26.10.2022. <https://www.facebook.com/watch/?v=578013444126735> (in Ukrainian).

23. Iakubovych, M. (2017). Koran. Pereklad smysliv ukrainskoiu movoiu. [The Koran. Translation of meanings into Ukrainian]. Kyiv: RAMU «Ummah». (in Ukrainian).

24. Chaplains' Spiritual Support on the Frontline and in Cantonment Areas. *Religious Administration of Muslims of Ukraine «Umma»*. <https://umma.in.ua/en/chaplaincy>

25. Chernov, M., Hinnant, L. (2022). Ukrainians train in guerrilla tactics in case Russia invades. *Associated Press*. 02.02.2022. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-europe-world-news-russia>.

26. Kobetyak, A., Slyusar, V., Yevchenko, O., Kondratyuk, Y. (2023). Political institutions of parliamentarism in the processes of constituting the lokal church of Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 13/01-XXXIV. 172-176.

27. Military chaplains. Ukrainian Muslims' Military Chaplains. *Духовне управління мусульман України «Умма»: офіційний сайт*. <https://umma.in.ua/en/military-chaplains>

28. Our principles. <https://umma.in.ua/en/our-principles>

29. Slyusar, V., Sokolovskyi, O., Slyusar, M. (2024). PR activity of Muslim organizations of Ukraine (on the example of the RAMU «Ummah»). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 44:1 (6). 91-104.

30. Ukrainian muslims charter. (2016) *Islam in Ukraine*. 07.12.2016. <https://islam.in.ua/ua/suspilstvo/hartiya-musulman-ukrayiny>

31. Yarosh, O., Yakubovych, M. (2021). Ukraine. Yearbook of Muslims in Europe. 13. 675-689.